

«РАСЛЫЙМ»

Татарстан Республикасы

Премьер-министры

урывбасары министр

Р.Т. Борханов

2019 нчы ел

**Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен 2019 нчы елда
туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру
материалларының күрсәтмә варианты**

**Демонстрационный вариант
контрольных измерительных материалов для проведения в 2019 году
ГИА по родному (татарскому) языку для учащихся
школ с родным языком обучения**

разработан федеральным государственным автономным образовательным учреждением
высшего профессионального образования
«КАЗАНСКИЙ (ПРИВОЛЖСКИЙ) ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

подготовлен государственным бюджетным учреждением
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ЦЕНТР МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ»

утвержден МИНИСТЕРСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Имтихан эшенең күрсәтмә вариантына аңлатма

2019 нчы елгы дәүләт йомгаклау аттестациясе эше сочинение элементлары белән киңәйтелгән ижади биремле изложение формасында тәкъдим ителә. Изложение имтихан бирүчеләрнең тыңланган текстка нигезләнеп, мөстәкыйль рәвештә мәгънәви бөтен, сөйләм бәйләнешлелеге һәм язу эзлеклелеге белән характерланган ижади бирем башкаруына йөз тотә. Киңәйтелгән изложение укучыларның лингвистик компетенциясе (тел материалы белән эшләгәндә, лингвистик белемнәрне куллана алуы, тел һәм сөйләмгә караган белеме, өйрәнгән материалны урынлы куллана белү күнекмәләре, шулай ук танып белү, төркемләү, татар теле дәресләрендә алган аналитик белем һәм күнекмәләр), тел компетенциясе (лексик, грамматик, стилистик, орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклау осталыгы һәм күнекмәләре), коммуникатив (аралашу) компетенциясе (сөйләм эшчәнлегендә продуктив һәм рецептив күнекмәләрне үзләштерү дәрәжәсе) тикшерелә.

Күрсәтмә вариант катнашучыга һәм киң жәмәгатьчелеккә дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең төзелеше, биремнең үзенчәлеге, аның формасы, катлаулылык дәрәжәсе турында фикер йөртәргә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы биремне үтәүнең бәяләү критерийлары жавапның тулылыгы һәм дөрес язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Күрсәтмә вариант материаллары чыгарылыш сыйныф дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенә әзерлек осталыгын булдырачак.

**Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен 2019 нчы елда
туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясе**

Эшне үтәү өчен күрсәтмә

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныфын тәмамлаучы укучыларга татар теленнән дәүләт йомгаклау аттестациясе эшен язу өчен 3 сәгать 55 минут вакыт бирелә. Берем 1 өлештән тора. Укучылар текстны 2 тапкыр тыңлыйлар. Беренче тапкыр тыңлаганнан соң, уйлану өчен һәм караламада эшләү өчен вакыт бирелә (5 минут). Текстны икенче тапкыр тыңлаганнан соң, изложение язу эше башлана. Изложение биремдә күрсәтелгән проблемага бәйле сочинение элементлары белән киңәйтелә. Укучылар әлеге проблемага бәйле ижади фикер йөртергә һәм үз фикерләрен дорес, логик эзлеклелектә формалаштырырга тиеш.

Язма эшне башкару барышында орфографик сүзлекләрдән файдаланырга рөхсәт бирелә.

Караламадагы язулар тикшерелми!

Язма эш махсус төзелгән критерийлар буенча бәяләнә. Язма эшне хаталарсыз башкарып, югарырак балл жыйрга тырышыгыз.

Сезгә уңышлар телибез!

Текстны тыңлагыз һәм киңәйтелгән изложение языгыз. Текстны тыңлагач, микротемаларны билгеләгез. Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотып эшләгез. Сочинение изложение текстыннан соң, текстта күтәрелгән проблемага туры китереп башкарыла. Язма эшнәң күләме 200 сүздән ким булмаска тиеш. Эшегезне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Галиянең әтисе фронтта. Ул әтисе белән гел хат алышып тора. Аның хатларында сүзләр дә, хәрефләр дә булмый. Ак кәгазь өстендә бары тик Галия үзе генә аңлай торган кәкре-бөкре сызыклар, төрле фигуралар гына. Абыйсы Касыйм аның хатларына карап көлә генә. Әйдә, көлә бирсен. Ул үзе дә бит әле, инде мәктәптә укып йөрүенә карамастан, әллә ни кыра алганы юк. Дәфтәрләрендә хәтта Галия дә аңламаслык сызыклар гына тулып ята.

Ә менә Галиянең хатларын әтисе укый. Укый да жавап хаты яза. Галия дә әтисенә хатын укый белә. Менә ул, фашистларны кырып бетерәбез инде, дигән, аэропланга атланып, фашистларның окопларына барып кердем, танкка утырып, фашистларның корабларын бастырдым, дигән.

– Әни, Касыйм абый көлмәсен лә, фашистларны эти шулай кыра бит менә, – ди ул яңа гына бүлмәгә килеп кергән әнкәсенә.

– Шулай, шулай, кызым, – ди аңа әнкәсе. – Әтиң бик батыр сиңен.

– Аэропланга атланып йөриләрмени? Аның белән окопка кереп буламыни? Танк белән диңгезгә кереп корабларны батырып буламыни? – дип, абыйсы аны үртәп ала.

Галиянең моңа да исе китми. Батыр кеше барысын да булдыра, моны Галия белә, ә менә Касыйм, зур булса да, белми икән...

Ул әтисенә хатларын кулына каләм алып укый. Төртеп-төртеп укый.

– Әни, әни! Менә монда эти, тиздән өйгә кайтам, дигән! – дип, кулларын болгап, сикереп үк куйган иде – кара савыты авып китте дә бөтен өстәлне, эскәтерне буяды. Менә харап эш!

Аның янына абыйсы йөгереп килде.

– Менә бу Кара диңгез булды хәзер, әнә шунда кораблар йөздер дә танклар белән аларны кыра башла, батыр кыз!.. Әни кергәч тә, сиңе тиргәп ташлар бу эшең өчен! – дип ачулана башлады ул.

– Әнигә әйтмик инде, абый жаным, кара үзе түгелде бит, мин тимәдем бит аңа, – дип, Галия акланырга маташты.

– Әһә, әнигә әйтмик дисеңме? Син түкмәгәч, мин түккән булып чыгам алайса! Юк, моңысы булмас! – дип, Касыйм Галиягә кизәнә дә башлаган иде – тукталып калды, чөнки Галия мышнап еларга да тотынды.

Кич иде инде. Галиягә йокларга вакыт житкән иде. Ул моннан файдаланырга ашыкты: тизрәк караватына үрмәләде. Әнисе дә:

– Ах, кызым, моңың өчен каеш та аз сиңа, эскәтерне бөтенләй харап иткәнсең бит! Житмәсә, тагын абыеңнан да акыллырак булып кыланган

буласың. Бәхетен – йокларга вакыт. Ярый, иртәгә моны исеңә төшерермен әле, үкенеп бетә алмасың! – дип ачулану белән генә чикләнде.

Ай, күңелсез булды Галиягә! Иртәгә әнисе нәрсә эшләтер икән инде аны? Бәлки, онытыр? Ә ничек икән ул «үкенеп бетә алмау»? (Г. Иделле) (366 сүз)

Чыганак: Газиз Иделленең “Терсәк” хикәясеннән өзек.

“Ай, күңелсез булды Галиягә! Иртәгә әнисе нәрсә эшләтер икән инде аны? Бәлки, онытыр? Ә ничек икән ул «үкенеп бетә алмау?»”, – жөмлөләрәндә әйтелгән фикерне ничек аңлайсыз? Шулар турында языгыз. Фикерегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәжрибәгездән 2 мисал китереgez.

Язма эшнең күләме **200 сүздән** дә ким булмаска тиеш.

Язма эшне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Тыңланган текстка таянып язылмаган эшкә билге куелмый.

Текстның эчтәлеген аңлатмаларсыз язган һәм сочинение элементлары белән киңәйтмәгән очракта 0 балл куела.

Киңәйтелгән изложение өчен текст турында белешмә	
Абзац номеры	Микротемалар (мәгънәви кисәкләр)
1	Галия әтисенә фронтка хатлар яза.
2	Әтисе Галиянең хатларын укый.
3	Галиянең абыйсы көлгәнгә исе китми.
4	Галия эскәтерне буяды.
5	Әнисе Галияне ачуланды.

Язма эшне баяләү критерийлары

1 нче таблица

№	Критерий	Балл
ИК1	Изложениенң эчтәлегә	
	Укучы тыңлаган текстның эчтәлеген тулы ачкан, анда яктыртылган барлык мәсьәләләр язмада урын алган.	2
	Текстның эчтәлегә ачылган, эмма бер микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	1
	Текстның эчтәлегә ачылган, эмма бердән артык микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	0
ИК2	Изложениенң мәгънә бөтенлегә, бәйләнешле сөйләм һәм аның эзлеклелегә	
	Укучының эшендә мәгънә бөтенлегә, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә: - логик хаталар юк, эзлеклелек бозылмаган; - текст кызыл юлларга дәрәс бүленгән.	2
	Эштә мәгънә бөтенлегә, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә, эмма бер логик хата бар яки кызыл юлны билгеләүдә бер хата бар.	1
	Эштә коммуникатив (аралашуга караган) мәгънә сакланган, эмма бердән артык логик хата яки кызыл юлны билгеләүдә ике хата жибәрелгән.	0
ИК3	Эшнең композицион бөтенлегә	
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, ләкин текст төзүдә 1 хатасы бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хатасы бар.	0
ИК4	Дәлил-мисалларның булуы	
	Укучы фикерен белдергән, дәлиллегән (матур әдәбиятка караган 2 дәлил-мисал китергән).	4
	Укучы 2 дәлил-мисал китергән, шуларның берсе матур әдәбиятка карый.	3
	Укучы фикерен белдергән, дәлиллегән (белеменә, тормыш тәҗрибәсенә таянып, 2 дән ким булмаган дәлил китергән)	2
	Укучы 1 дәлил-мисал китергән.	1
	Укучы әлегә кисәкнең эчтәлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, яки укучы биремдәгә цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
ИК1-ИК4 күрсәткечләре буенча изложение өчен жыела торган иң югары балл		10

Игътибар!

Әгәр изложениедә сочинение элементлары булмыйча, текстның эчтәлеге генә чагылыш тапса, бәяләүнең барлык критерийлары буенча (ИК1-ИК4) 0 балл белән бәяләнә.

Язма эшнәң грамоталылыгы һәм аның фактик төгәллеге аерым бәяләнә (2 нче таблицаны кара).

2 нче таблица

№	Укучы сөйләменәң грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары	
ГК1	Орфографик нормаларның үтәлеше	
	Орфографик хаталары юк яки хатасы 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата жибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0
ГК2	Пунктуацион нормаларның үтәлеше	
	Пунктуацион хаталары юк яки хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ГК3	Грамматик нормаларның үтәлеше	
	Грамматик хаталары юк яки 1 хатасы бар	2
	2 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 3 тән артык	0
ГК4	Сөйләм нормаларының үтәлеше	
	Сөйләм хаталары юк яки хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ФК1	Язма сөйләмнәң фактик төгәллеге	
	Материалны язмада бирүдә, шулай ук аңлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк.	2
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар.	1
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар.	0
ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча изложение өчен иң югары балл		10

Грамоталылыкны бәяләгәндә, **изложениенәң күләмен** исәпкә алырга кирәк. Язма эшнәң гомуми күләме 200 сүздән ким булмаска тиеш.

2 нче таблицада китерелгән нормативлар гомуми күләме 200 дән артык сүз булган изложениеләрне тикшерү өчен кулланыла.

Әгәр **изложениенәң** гомуми күләме 150-199 сүз булса, ГК1-ГК4 критерийлары буенча 1 баллдан артык куелмый:

ГК – 1 буенча орфографик хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 2 буенча пунктуацион хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 3 буенча грамматик хаталар булмаганда 1 балл куела;

ГК – 4 буенча сөйләм хаталары булмаганда 1 балл куела.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 100 сүздән артмаса, мондый эшләргә GK1-GK4 критерийлары буенча 0 балл куела.

Дәүләт йомгаклау аттестациясен тулаем башкару барышында жыйрга мөмкин булган максималь балл – **20**.

Имтихан эше өчен түбәндәге билгеләр куела:

0-5 балл – «2» ле билгесе;

6-10 балл – «3» ле билгесе;

11-15 балл – «4» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (GK1–GK4 критерийлары) 4 баллдан кимрәк балл жыймаска тиеш. Әгәр укучы GK1–GK4 критерийлары буенча 4 баллдан кимрәк балл жыйса, «3» ле билгесе куела.

16-20 балл – «5» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (GK1–GK4 критерийлары) 6 баллдан кимрәк балл жыймаска тиеш. Әгәр укучы GK1–GK4 критерийлары буенча 6 баллдан кимрәк балл жыйса, «4» ле билгесе куела.